

אינהאַלט

1	דער אוצר / שלום-עליכם
3	ווען איך בין רויטשילד / שלום-עליכם
7	אויב נישט נאָך העכער / י. ל. פרץ
13	טאַמאַרע די הויכע / אַברהם קאַרפּינאַוויטש

שלום-עליכם

דער אוצר

אף יענער זייט באַרג, הינטערן אַלטן בית-המדרש, געפינט זיך אַן אוצר.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
נאָר קומען צום אוצר איז נישט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל
וועלן לעבן בשלום, און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט
מען אים געפינען.

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
און אַז אַלע יידן וועלן לעבן צופרידן, עס וועט נישט זיין קיין קנאה
באַ יידן, קיין שנאה, קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע
וועט זיך נעמען אַלע, וועט מען אָפּזוכן דעם אוצר, און אַז נישט — וועט
ער אַריין טיף-טיף אין דער ערד אַריין...

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן
זיך צו שפּאַרן און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך,
צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווייטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער,
און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף זיין דאָ, דער האָט
געזאָגט: דאָרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן און
איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו
קריגן זיך, וואָס ווייטער אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן
אוצר — און דער אוצר... האָט געזונקען אַלץ טיפֿער און טיפֿער אין דער
ערד אַריין.

שלום-עליכם

ווען איך בין רויטשילד א מאנאלאג פֿון א פתרילעווקער מלמד

— ווען איך בין רויטשילד, — האָט זיך צעלאָזט אַ כתרילעווקער מלמד איינמאָל אין אַ דאָנערשטיק, בעת די רביצין האָט אים געמאָנט אָף שבת און ער האָט נישט געהאַט, — אוי, ווען איך זאָל זיין רויטשילד! טרעפֿט, וואָס איך טו? ראשית חכמה, פֿיר איך איין אַ מינהג, אַז אַ ווייב זאָל תמיד האָבן באַ זיך אַ דרייערל, בכדי זי זאָל פֿאַרשפּאַרן דולן אַ ספּאַדיק, אַז סע קומט דער גוטער דאָנערשטיק און ס'איז נישטאָ אָף שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאַפּאַטע, אָדער ניין — דעם ווייבס קעצענעם בורגים — לאָז זי אויפֿהערן פֿיסקן אין קאַפּ אַרײַן, אַז ס'איז איר קאַלט! און קויף אַוועק איך די דאָזיקע שטוב אינגאַנצן מיט אַלע דריי חדרים, מיט דער קאַמער, מיט דער שפּיזאַרני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכל בכל מכל פֿלעקל — לאָז זי נישט זאָגן, אַז ס'איז איר ענג; נאָ דיר אַוועק צוויי חדרים, קאָך דיר, באַק דיר, וואָש דיר, בראַק דיר, און לאָז מיר צורו, איך זאָל קענען קנעלן מיט מײַנע תלמידים מיט אַ ריינעם קאַפּ! נישטאָ קיין דאגות פרנסה, מע באַדאַרף נישט קלערן, וואו נעמט מען אָף שבת — מחיה נפֿשות! די טעכטער אַלע חתונה געמאַכט, אַראָפּ אַ האַרב פֿון די פֿלייצעס — וואָס פֿעלט מיר? הייב איך מיר אָן אַרומקוקן אַביסל אָף דער שטאָט. דאָס ערשטע בין איך מנדר אַ נײַעם דאָך אַפֿן אַלטן בית־המדרש, לאָז אויפֿהערן קאַפּען אַפֿן קאַפּ, בשעת יידן דאָוונען; און, להבדיל, דאָס מרחץ בוי איך איבער אַפֿסניי. וואָרעם נישט היינט־מאַרגן — עס וועט דאָרט מוזן זיין אַן אומגליק, חס ושלום, טאַמער פֿאַלט דאָס אויס אַקוראַט בשעת נשים באַדן זיך. און וויבאַלד דאָס באַד, מוז מען שוין דעם הקדש

אָוודאי צעוואָרפֿן און אנידערשטעלן אַ „ביקור-חולים“, אָבער טאַקע וואָס
אַ ביקור-חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט אַ דאַקטאָר, מיט רפּואות, מיט
ייכלעך אַלע טאָג פֿאַר די חולאים, ווי עס פֿירט זיך אין לייטישע שטעט.
און אַ „מושב־זקנים“ שטעל איך אַוועק, אַלטע יידן לומדים זאָלן זיך נישט
וואָלגערן אין בית-המדרש באַ דער הרובע, און אַ חבֿרה „מלביש־ערומים“,
אַרעמע קינדער זאָלן נישט אַרומגיין, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט די
פּופקעס אין דרויסן, און אַ חבֿרה „גמילות-חסדים“, אַז איטלעכער ייד, סײַ
אַ מלמד, סײַ אַ בעל-מלאָכה, סײַ אַ סוחר אפֿילו זאָל פֿאַרשפּאַרן צאָלן
פּראָצענט, נישט דאָרפֿן פֿאַרמשכונען דאָס העמד פֿונעם לייב, און אַ חבֿרה
„הכנסת-כלה“, אַז וואו ערגעץ אַן אַרעם מיידל, נעבעך אַ דערוואַקסענע,
זאָל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און חתונה מאַכן, און נאָך
כדומה אַזעלכע חבֿרות פֿיר איך איין באַ אונדז אין כתרילעווקע... נאָר
וואָס איז שייך עפעס דווקא נאָר באַ אונדז אין כתרילעווקע? אומעטום,
וואו עס געפֿינען זיך נאָר אחינו בני ישראל, פֿיר איך איין אַזעלכע חבֿרות,
אומעטום, אַף דער גאַנצער וועלט! און בכדי עס זאָל זיך פֿירן מיט אַ
סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפֿט, וואָס טו איך? מאַך איך אַף אַלע
חבֿרות איין חבֿרה אַ גרויסע, אַ צדקה-גדולה-חבֿרה, וואָס גיט אַכטונג
אַף אַלע חבֿרות, אַף אַלע יידן. דאָס הייסט, אַף דעם כלל ישראל, אַז
יידן זאָלן אומעטום האָבן פרנסה און לעבן אין אַחדות און זאָלן זיצן אין
די ישיבֿות און לערנען: חומש מיט רש״י, מיט גמרא, מיט תוספֿות, מיט
מהרש״א, מיט אַלע שבע חכמות און מיט אַלע שבעים לשון, און אַף אַלע
ישיבֿות זאָל זיין איין ישיבֿה אַ גרויסע, אַ יידישע אַקאַדעמיע, אין דער
ווילנע געוויינטלעך, וואָס פֿון דאָרטן זאָלן אַרויסגיין די גרעסטע לומדים
און חכמים אין דער וועלט, און אַלצדינג זאָל זיין אומזיסט, „על חשבון
הגביר“, אַף מיין קעשענע, און אַלצדינג זאָל זיך פֿירן מיט אַ סדר און מיט
אַ פּלאַן, עס זאָל נישט זיין קיין „גיבֿמיר-נאָ-דיר-כאַפֿ-לאַפֿ“, און אַלע
זאָלן אין זינען האָבן נאָר טובֿת-הכלל!... און בכדי מע זאָל קענען טראָגן
אַפֿן קאַפּ דעם „כלל“ — וואָס דאָרף מען? דאָרף מען באַוואַרענען דעם
„פרט“. און מיט וואָס קען מען באַוואַרענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט
פרנסה; וואָרעם פרנסה, הערט איר, דאָס איז דער רעכטער עיקר; אַן פרנסה
קען נישט זיין קיין אַחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געזאָגט, איז
איינער דעם אַנדערן יורד לחייו, קאַפּאַל יענעם קוילען, סמען, הענגען!...
אפֿילו די שונאי ישראל, אונדזערע המנס פֿון דער גאַנצער וועלט, מיינט
איר, וואָס האָבן זיי צו אונדז? גאַרנישט. נאָר צוליב פרנסה. זיי זאָלן

האַבן פרנסה, וואָלטן זיי גאָר אַזוי שלעכט נישט געווען. פרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפֿון, רחמנא ליצילן, נעמען זיך אַלע צרות אָפּ דער וועלט, אַלע אומגליקן, נישט דאָ געדאַכט, מיט אַלע רדיפֿות, מיט אַלע הריגות, מיט אַלע רציחות און מיט אַלע מלחמות... אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאָס איז, הערט איר, גאָר אַ שחיטה פֿאַר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאַך איך אויס מלחמות, אָבער טאַקע לחלוטין אויס!

וועט איר דאָך פֿרעגן: וויאָזוי? נאָר מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייך געבן צו פֿאַרשטיין מיט אַ שכל: למשל, צוויי מלוכות צעאַמפֿערן זיך איבער אַ נאַרישקייט דאָרט, אַ שטיקל ערד, וואָס איז ווערט אַ שמעק טאַביקע; „טעריטאָריע“ הייסט עס באַ זיי. די מלוכה זאָגט, אַז די טעריטאָריע איז איר טעריטאָריע, און די מלוכה זאָגט: „ניין, ס'איז מײַן טעריטאָריע“. מששת ימי בראשית, הייסט עס, האָט גאָט באַשאַפֿן אַט דאָס שטיקל ערד פֿון איר כְּבוֹד וועגן. קומט צוגיין אַ דריטע און זאָגט: „איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאָריע איז אַלעמענס טעריטאָריע, אַ רשות הרבים הייסט עס“. הקיצור, טעריטאָריע אַהער, טעריטאָריע אַהין, מע „טעריטאָריע“ אַזוי לאַנג, ביז מע הייבט אָן שיסן פֿון ביקסן און האַרמאַטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאָס אַנדערע ווי די שאַף, און בלוט, בלוט גיסט זיך אַזוי ווי וואַסער.

אָבער אַז איך קום צו זיי לכתחילה און זאָג זיי: „שאַט, ברידערלעך, לאַזט אייך דינען. אין וואָס גייט דאָ באַ אייך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט אייער מיינ? איר מיינט נישט אַזוי די הגדה, ווי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אייך נאָר אַן אויסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אייך יענע מעשה, פעטי־מעטי, קאַנטריבוציע! און וויבאַלד לשון קאַנטריבוציע — צו וועמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רויטשילדן הייסט עס. אַמער, ווייסט איר וואָס? נאָ דיר, ענגלענדער מיט די לאַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הויזן, אַ מיליאַרד! נאָ דיר, נאַרישער טערק מיט דער רויטער יאַרמלקע, אַ מיליאַרד! נאָ דיר, מומע רייזל, אויך אַ מיליאַרד, ממה־נפֿשך, גאָט וועט אייך העלפֿן, וועט איר מיר אַפּפּאַלן מיט פּראָצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פּראָצענט, פֿיר אַדער פֿינף לשנה, איך וויל אָפּ אייך נישט רייך ווערן“...

פֿאַרשטייט איר שוין? אי איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אויף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע, ווי די אָקסן, אומזיסט און אומנישט. און וויבאַלד אויס מלחמות, היינט צו וואָס באַדאַרף מען

דאָס כלי-זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאַכן, מיטן גאַנצן טאַרעראָם? אַף תשעה ניינציק כפרות! און וויבאַלד אויס כלי-זין, אויס חיל, אויס טאַרעראָם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער, אויס פֿראַנצויז, אויס ציגיינער, אויס ייד, להבדיל — די גאַנצע וועלט באַקומט גאָר דעמאָלט אַן אַנדער פנים, ווי אין פסוק שטייט באַ אונדז געשריבן: „והיה, און עס וועט זיין, ביום ההוא, דאָס הייסט, אַז משיח וועט קומען!“... (שטעלט זיך אָפּ).

און אפשר, האָ? ... ווען איך בין רויטשילד, קען זיין, אַז איך בין גאָר מבטל דאָס געלט. אויס געלט! וואָרעם, לאָמיר זיך נישט נאָרן, וואָס איז דען געלט? — געלט איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אַן איינגערעדטע זאך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פאַפיר, אַוועקגעשטעלט אַ צאָצקע און אַנגעשריבן: „טרי רובליא סערעבראָם“. געלט, זאָג איך אייך, איז נישט מער ווי אַ יצר-הרע, אַ תאוה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע תאוות, וואָס אַלע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אָבער אַז סע זאָל לחלוטין גאָר נישט זיין קיין שום געלט אַף דער וועלט, וואָלט דאָך דער יצר-הרע נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די תאוה וואָלט נישט געווען קיין תאוה. איר פֿאַרשטייט, צי ניין? איי וואָס? איז דאָך די קשיא, וואו וואָלטן דעמאָלט נעמען יידן אַף שבת? (פֿאַרטראַכט זיך אַף אַ וויילע). איז דער תירוץ: למאן וואו וועל איך איצט ער נעמען אַף שבת?...

י. ל. פרץ

אויב נישט נאך העכער א חסידישע דערציילונג

און דער נעמיראָווער פֿלעגט סליחות־ציט יעדן פֿרימאָרגן נעלם ווערן,
פֿאַרשווינדן!

מען פֿלעגט אים נישט זען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע
בתי־מדרשים, נישט באַ אַ מנין, און אינדערהיים אודאי און אודאי נישט.
די שטוב איז געשטאַנען אָפֿן. ווער עס האָט געוואָלט, איז אַריין און
אַרויסגעגאַנגען; געגנבעט באַם רבין האָט מען נישט. אָבער קיין לעבעדיק
באַשעפֿעניש איז אין שטוב נישט געווען.

וואו קען זיין דער רבי?

וואו זאָל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפֿטן האָט אַ רבי
פֿאַר ימים־נוראים צו פֿאַרזאָרגן? יידעלעך, קיין עין־הרע, דאַרפֿן פרנסה,
שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן גוט און פֿרום זיין, און די זינד זענען
דאָך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזנט אויגן קוקט פֿון איין עק וועלט
ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פֿאַרקלאַגט, און מסרט... און — ווער
זאָל העלפֿן, אַז נישט דער רבי?

אַזוי האָט דער עולם געטראַכט.

איינמאָל איז אָבער אָנגעקומען אַ ליטוואַק, לאַכט ער! איר קענט דאָך
די ליטוואַקעס: פֿון מוסר־ספרים האַלטן זיי ווייניק, דערפֿאַר שטאַפֿן זיי
זיך אָן מיט ש"ס ופוסקים. ווייזט דער ליטוואַק אַ בפֿירושע גמרא — די
אויגן שטעכט ער אויס. אפֿילו משה רבינו, ווייזט ער, האָט באַם לעבן
נישט געקאָנט אַרויף אָפֿן הימל, נאָר געהאַלטן זיך צען טפֿחים אונטערן
הימל! נו, גיי שפֿאַר זיך מיט אַ ליטוואַק!

— וואו־דען קומט אַהין דער רבי?
— מיין דאגה! — ענטפערט ער און ציט מיט די אַקסל, און תוך כדי
דבור (וואָס אַ ליטוואַק קען!) איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאך.

נאָך דעמזעלבן פֿאַרנאכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק
צום רבין אין חדר אַרנין, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און ליגט. ער
מוז אַפּוואַרטן די נאכט און זען, וואו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט
סליחות־צייט.

אַן אַנדערער וואָלט אפּשר איינגעדערעמלט און פֿאַרשלאָפּן די צייט; אַ
ליטוואַק טוט זיך אַן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא!
איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!
פֿאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפט צו סליחות.

דער רבי איז שוין נישט געשלאָפּן אַ צייט. ער הערט אים שוין אַ גאַנצע
שעה קרעכצן.

ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראווער קרעכצן, ווייס, וויפּיל צער
פֿאַר כל ישראל, וויפּיל יסורים עס האָט געשטעקט אין זיין יעדן קרעכץ...
די נשמה פֿלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך
אַבער אַן אייזן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט
זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן אַפֿן בעט, דער ליטוואַק אונטערן בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אַן סקריפען...
ווי די בני־בית כאַפּן זיך אַרויס פֿון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ יידיש
וואָרט, מען גיסט וואָסער אָפּ די נעגל, עס קלאַפּן אָפּ און צו די טירן...
דערנאָך איז דער עולם אַרויס פֿון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און
פֿינצטער, דורכן לאַדן שיינט קוים אַרנין אַ קליין ביסל ליכט פֿון דער
לבנה...

מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן אייגער
אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאַלן אַן אימה. די הויט איז שוין אים
אויפֿגעלויפֿן פֿאַר שרעק, די וואָרצלען פֿון די פאות האָבן אים געשטאָכן
אין די שלייפֿן ווי די גאָדלען.

אַ קלייניקייט: מיטן רבין, און סליחות־צייט, פֿאַרטאָג, אַליין אין שטוב!...

א ליטוואק איז דאך אבער איינגעשפארט, ציטערט ער ווי א פיש אין וואסער און ליגט. —

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאל לעבן, אף...
פריער טוט ער, וואס א ייד דארף טאן... דערנאך גייט ער צו צו דעם קליידער־אלמער און נעמט ארויס א פעקל... עס באווייזן זיך פויערשע קליידער: לייזונטנע פלודערן, גרויסע שטיוול, א סיערמיענגע, א גרויס פוטערן היטל מיט א ברייטן לאנגן לעדערנעם פאס, אויסגעשלאגן מיט מעשענע נעגעלעך.

דער רבי טוט עס אן...
פון דער קעשענע, פון סיערמיענגע, שטארצט ארויס אן עק פון א גראבן שטריק... פון א פויערשן שטריק!
דער רבי גייט ארויס; דער ליטוואק — נאך!
דורכגייענדיק, טרעט אפ דער רבי אין קיך, בייגט זיך איין, פון אונטער א בעט נעמט ער ארויס א האק, פארלייגט זי אונטערן פאס און גייט ארויס פון שטוב.
דער ליטוואק ציטערט, נאך ער טרעט נישט אפ.

א שטילער, ימים־נוראיםדיקער פחד ווייגט זיך איבער די טונקעלע גאסן. אפט רייסט זיך ארויס א געשריי פון סליחות פון ערגעץ א מנין, אדער א קראנקער קרעכץ פון ערגעץ א פענצטער... דער רבי האלט זיך אלץ אין די זייטן פון די גאסן, אין די שאטן פון די הייזער... פון איין הויז צום אנדערן שווימט ער ארויס און דער ליטוואק נאך אים...
און דער ליטוואק הערט, ווי זיין אייגן הארץ־קלאפן מישט זיך צוזאמען מיטן קול פון רבינס שווערע טריט; אבער גיין גייט ער, און קומט צוזאמען מיטן רבין אויס דער שטאט ארויס.

הינטער דער שטאט שטייט א וועלדל.
דער רבי, זאל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אריין. ער מאכט א דריי-

סיק-פערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ באַן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ונשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אַרויס פֿון פּאָס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַריין.

ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס אָפּ ליפעס... די ליפעס — אָפּ דינע שייטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האַלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פֿון קעשענע, ער וואַרפֿט דאָס בינטל האַלץ איבער די פלייצעס, שטעקט צוריק אַריין די האַק אינעם פּאָס, לאָזט זיך אַרויס פֿון וואַלד און גייט צוריק אין שטאַט אַריין.

אין אַ הינטערעסל שטעלט ער זיך אָפּ באַן אַן אַרעם, האַלב איינגעבראַכן הייזל און קלאַפט אָן אין פֿענצטערל.

— ווער איז? — פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון שטוב אַרויס. דער ליטוואַק דערקענט, אַז עס איז אַ קול פֿון אַ יידענע, פֿון אַ קראַנקער יידענע.

— יאָ! — ענטפֿערט דער רבי אָפּ פּויעריש לשון.

— קטאָ יאָ? פֿרעגט מען ווייטער פֿון שטוב.

און דער רבי ענטפֿערט ווייטער, אָפּ מאַלאַראַסיש לשון: וואַסיל!

— וואָס פֿאַר אַ וואַסיל און וואָס ווילסטו, וואַסיל?

— האַלץ, — זאָגט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל, — האָב איך צו פֿאַר-

קויפֿן! זייער ביליק... בחצי חנם האַלץ!

און נישט וואַרטנדיק אָפּ אַ תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַריין.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַריין און, באַם גרויען ליכט פֿון פֿריען מאַרגן, זעט ער אַן אַרעמע שטוב, צעבראַכן, אַרעם כלי-בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע יידענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:

— קויפֿן? מיט וואָס זאָל איך קויפֿן? וואו האָב איך, אַרעמע אלמנה,

געלט?

— איך וועל דיר באַרגן! — ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל —

אינגאַנצן זעקס גראַשן!

— פֿון וואַנען וועל איך דיר באַצאָלן? — קרעכצט די אַרעמע יידענע.

— נאַריש מענטש, — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אַן אַרעמע

קראַנקע יידענע און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האַלץ, איך בין בטוח

אז דו וועסט באצאלן; און דו האסט אזא שטארקען, גרויסן גאט, און געטרויסט אים נישט... און האסט אף אים אף נארישע זעקס גראשן פארן בינטל האלץ, קיין בטחון נישט!
 — און ווער וועט מיר איינהייצן? — קרעכצט די אלמנה, — איך האב דען כוח אויפצושטיין? מײן זון איז אף דער אַרבעט געבליבן.
 — איך וועל דיר איינהייצן אויך, — זאגט דער רבי.

און, אַריינלייגנדיק דאָס האָלץ אין אויוון, האָט דער רבי קרעכצנדיק, געזאָגט סליחות דעם ערשטן פּזמון...
 און, אז ער האָט עס אונטערגעצונדן, און דאָס האָלץ האָט פֿריילעך געברענט, האָט ער געזאָגט, שוין אַ ביסל לוסטיקער, פֿון די סליחות דעם צווייטן פּזמון...
 דעם דריטן פּזמון האָט ער געזאָגט, ווען עס האָט זיך אויסגעברענט און ער האָט די בלעך פֿאַרמאַכט...
 דער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געזען, איז שוין געבליבן אַ נעמי-ראָווער חסיד.
 און שפּעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערציילט, אז דער נעמיראָווער הויבט זיך אָפּ, סליחות-צייט, יעדן פֿרימאַרגן, און פֿליט אַרויף אין הימל אַריין, פֿלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכן, נאָר צוגעבן שטילערהייט:
 — אויב נישט נאָך העכער!

טאַמאַרע די הויכע

די צרות האָבן זיך אָנגעהויבן באַ בערטען די לוכטע. זי האָט געהאַט אַ הייזל אָף יאַטקעווער גאַס. ס'איז געווען אַן איינגעפֿירט אָרט. דאָס געשעפֿט איז געגאַנגען מקנא צו זיין. דאָרט איז געווען תמיד פֿול, צוליב טאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפֿט צו איר. פֿרייטיק צו נאַכט האָט יענע ניט געהאַט קיין פֿרייע מינוט.

איז אָבער בערטע געווען זייער זשעדנע. געוואַלט אַריינכאַפֿן די וועלט. האָט זי אָנגעהויבן שרייען אָף טאַמאַרען, מאַכן איר דעם טויט. דאָ רעדט זי צו פֿיל, דאָ לאַכט זי ווען מע דאַרף ניט, און לאַזט אַרויס געסט. וואַלט טאַמאַרע פֿאַרשילונגען די אַבידעס, ווייל פֿאַרט איז באַ בערטען אין הייזל געווען ווייך און וואַרעם. האָט אָבער בערטע אָפּגעטאַן אין איינעם אַ פֿרייטיק צו נאַכטס אַ זאַך, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. אַזוי פֿיל, אַז טאַמאַרע האָט איבערגעוואַרט דעם שבת און גלייך אָף מאַרגן גענומען איר קופֿערל, איינגעפאַקט די פֿאַר קליידעלעך, מיט אַלע פֿאַרזעצונגען פֿון דעם ראַמאַן רעגילנע די שפּיאַנקע, וואָס זי פֿלעגט קויפֿן יעדן פֿרייטיק, און אַוועק פֿון בערטען.

מיידלעך פֿון פֿאַך האָבן געעצהט טאַמאַרען ניט אַוועקצוגיין. מע האָט שוין ניט איין אַבידע אַראָפּגעשילונגען פֿון די באַלעבאַסטעס. אָבער טאַמאַרע די הויכע האָט געהאַט איר אייגענעם האַנאַר, כאַטש קיין גרויסע דאַמע איז זי אין ווילנע ניט געווען. אין וואַלאַקומפּיע, דער שיינער געגנט הינטער ווילנע, איז זי אָף דאָטשע ניט געפֿאַרן, און באַ דעם „גרינעם שטראַל“ אין קאַפּע איז זי ניט געזעסן.

טא פֿאַר וואָס, טאַקע, איז טאַמאַרע אַוועק פֿון בערטען? די זאך איז געווען אזוי.

פֿרייטיק צו נאַכטס האָבן זיך נוהג געווען צו באַזוכן טאַמאַרען אַלע שטענדיקע קאַוואַליערן, ווי איצקע דער האַז, זרחקע דער בעזוך, סענדער דער זאָיקע פֿון ייִדישע גאַס, מענדל דער פּאַזשאַרניק און נאָך און נאָך. אַלע פֿלעגן זיך אויסזעצן אָף אַ באַנק אין פֿירנהויז און וואַרטן אָף זייער ריי. אַרומגעוואַשענע, אָפּגעראַזירטע, מיט ריינע העמדער, ווי עס פֿירט זיך לכבוד שבת. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט הערשעלע דער טרעגער, דער קאַרליק, וואָס זיינע פֿיס זענען נישט דערגאַנגען ביז צו דער פּאַדלאָגע. טאַמאַרע האָט אים תמיד באַזונדער געליובעט, ווייל ער האָט זיך נישט צוגעכאַפט צו איר ווי צו דעם קוגל פֿון טשאַלנט. ער האָט איר קיינמאָל נישט פֿאַרטשעפּעט מיט אַ האַדקען וואָרט. ער האָט אויך געהאַט שיינע מאַניערן, אַפֿילו געהאַט שכל צו ברענגען אַ מאָל אַ זעקעלע צוקערקעס. אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווייבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט זיינע כוחות האָט ער געדאַרפֿט בלייבן איבער נאַכט, אָבער יענער האָט קוים געהאַט צו באַצאָלן פֿאַר איין באַזוך. איז ער געלעגן נאָך דעם מיט איר, די קורצע פֿיס אויסגעצויגן ביז אירע קנעכלעך און געבעטן:

— טאַמאַרינקע, לאָמיר ליגן נאָך אַ רגע לעבן דיר. איך וויל שפּירן דעם טעם פֿון אַ חתונה-געהאַטן...

האַט טאַמאַרע קיין וואָרט נישט איבערגערעדט און אויסגענוצט הערשע-לעס חלום אָף אָפּצוכאַפּן דעם אָטעם מיט אַ קאַלטער גלאַז טיי, וואָס זי האָט זיך געהאַט צוגעגרייט און נישט געקאַנט דערגיין צו דעם אַ גאַנצן אָונט.

בערטע האָט דערזען ווי עטלעכע בחורים שטייען אָף פֿון באַנק און ווילן אַוועקגיין. זי האָט אויך געהערט ווי סענדער דער זאָיקע עצהט, מע זאָל אַריבער צו אסתרקען מיט די ברילן. יענע האָט געהאַט אַ הייזל אָף זאַוואַלנע גאַס, לעבן האַלצמאַרק. ער האָט נאָך דערביי צוגעאיקעט: — וואָס וועט מען, מע דאָ זיצן ווי, ווי הינער אָף, אָף די איי... אייער?...

און אזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן טאַמאַרען און זיך געקוויקט מיט דער רגע, האָט בערטע די לוכטע אָנגעהויבן קלאַפּן מיטן פּויסט אין דער טיר פֿון טאַמאַרעס אַלקער און זיך צעשריען:

— הערשעלע! אַ שרפּה דיר אין... דו ווייסט דאָך וואו!...

אַזאַ ווי דו דאַרף נישט קומען פֿרייטיק צו נאַכטס, נאָר אין דער וואַכן!

צעברעכסט מיר דאָס געשעפֿט!

טאַמאַרע האָט געשלעפֿט דאָס קופֿערל צו דער חבֿרטע, לאהקע די שוואַרצע, וועלכע האָט געוואוינט אָף שקאַפֿלערנע, הינטערן וואָקזאַל. אָפֿן וועג האָט זיך אַלץ אין איר געבונטעוועט קעגן בערטען. יענע האָט אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז אַ מיידל פֿון דער בראַזשנע איז אויך אַ מענטש מיט האַרץ און געפֿיל, ווי מע זינגט אין ייִדישן טעאַטער.

זי האָט דאָך ניט געאַרבעט באַ רעדלען מצה, וואו דער אויוון ברענט און מע דאַרף וואָס גיכער פֿאַררוקן די סחורה. אָף וועמען האָט זי זיך געוואָרפֿן, די באַנדערשניצער? אָף הערשעלען, דעם סאַמע-עלנטן, וואָס האָט ניט געהאַט אין גאַנץ ווילנע צו וועמען זיך צוצוטוילען...

באַ לאהקען האָט טאַמאַרע געהאַט צייט אַרייַנצוקוקן אין אַ ביכל. פֿון אַלע אין פֿאך איז זי געווען די סאַמע גראַמאַטנע, אַפֿילו געבעטן ביכער אין דער ביבליאָטעק „מפֿיציהשכלה“, וואָס אָף זאָוואַלנע גאַס. אמת, זי האָט געמוזט אָנקומען צום ביבליאָטעקער קראַסני, ער זאָל איר זאָגן וואָס צו לייענען. דורך אים טאַקע איז זי געקומען צו אַ ביכל, אָנגעשריבן דורך איינעם אַ דיומאַ מיט דעם נאָמען די קאַמעליען-דאַמע. זי האָט געלייענט די מעשה פֿאַר איר חבֿרטע לאהקע די שוואַרצע, און ביידע האָבן זיך גוט אָנגעוויינט, דער עיקר באַם סוף, ווען די קאַמעליען-דאַמע, וואָס איז גאַרנישט געווען קיין דאַמע, נאָר געגעסן דאָס זעלבע ביטערע שטיקל ברויט פֿון וואָלגערן זיך אין פֿרעמדע בעטן, איז אוועק שטאַרבן. ווען סיאַמקע קאָגאַן, דער רעפֿאַרטער פֿון דער צייטונג ווילנער טאַג, האָט פֿאַרטראַכט צו גרינדן אַ פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראייין פֿון די ווילנער גאַסן-מיידלעך, האָט טאַמאַרע די ערשטע גענומען אַ וואָרט, זי האָט דאָס אויפֿגעהויבן די פֿראַגע וועגן איבערשעהען, וואָס די באַנדערס, די באלעבאטים פֿון די הייזקעלעך, האָבן ניט געוואָלט אָנערקענען. פֿון דעם פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראייין איז גאַרניט געוואָרן, ווי פֿון אַנדערע סיאַמקעס פּראַיעקטן, אָבער טאַמאַרען זענען פֿון יענע טעג איבערגעבליבן אויסלעגן-דישע ווערטער ווי עקספּלואַטאַציע, קלאַסן-באַוואוסטזיין און גענעראַל-שטרייך.

טאַמאַרע איז אוועק פֿון פֿאך. זי האָט געוואוינט באַ לאהקען, וואָס האָט געהאַט געדונגען אַ קאַמער אָף שקאַפֿלערנע, ווייטלעך פֿון שטאָט.

לאהקע האָט געלעבט דערפֿון וואָס זי פֿלעגט ברענגען צו זיך צופֿעליקע געסט, עלטערע יידן פֿון ניו־יארק. האָט זי געקאָנט אונטערהאלטן די חֲבֵרֵת מיט אַ טעלער זופֿ און אַ גלאָז טיי. טאַמאַרע האָט זייער געליטן דערפֿון, געזוכט וואו צו פֿאַרדינען אַ גראַשן, אָבער קיין גרויסע זיבן זאכן האָט זיך נישט געמאַכט. בערטע די לוכטע האָט זי דווקא גערופֿן צוריק, אָבער טאַמאַרע האָט געהאַט איר האַנאַר. דער איינציקער מיט וועמען זי האָט זיך געטראָפֿן, איז געווען הערשעלע דער טרעגער. פֿלעגט ער זיך טאַקע אָפּשטעלן מיט איר פֿון צייט צו צייט באַ לאַהקען, אָבער פֿון הערשעלען האָט מען געקאָנט האָבן מער ליבשאַפֿט ווי פֿרנסה.

סיאַמקע קאַגאַן האָט זייער געוואָלט העלפֿן טאַמאַרען. ער האָט אין איר געזען דעם קרבֿן פֿון פֿאַרשאַלטענעם קאַפיטאַליזם, מיט וועלכן ער האָט אַזוי ביטער געקעמפֿט אַלע זיינע יונגע יאָרן, האָט ער ווידער אַ מאָל געפרוווט פֿאַרווירקלעכן זיין פלאַן וועגן עפֿענען אין ווילנע אַ שול פֿאַר ליבע. וועגן אַט דעם פֿראַיעקט האָט ער אָנגעשריבן אַ גרויסן אַרטיקל אין דער צייטונג, אונטערגעשטראַכן די וויכטיקייט און דעם כּבֿוד וואָס אַזאַ שול, די ערשטע אין דער וועלט, וועט ברענגען ווילנע, און אָנגעגעבן אין נדן צוויי הויך־קוואַליפֿיצירטע פּעדאַגאָגן — טאַמאַרע שיעמלסקי און לאַה ברענער, באַוואוסט אין די פֿאַכקרייזן מיט די נעמען „טאַמאַרע די הויכע“ און „לאַהקע די שוואַרצע“. אַזוי האָט זיי באַקענט דעם לייענער סיאַמקע קאַגאַן אין זיין אַרטיקל.

טאַמאַרע האָט נישט געהאַלטן דערפֿון. מע האָט שוין איין מאָל געפרוווט, אָפֿילו באַשטעלט אַ שילד, אָבער פֿון געשעפֿט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

סיאַמקע האָט אָבער נישט נאָכגעלאָזט. ער איז אַוועק איבער דער שטאָט זוכן לערן־מאַטעריאַל. האָט ער אַזוי לאַנג גענישטערט אין קליינעם פֿונקס ביכערקראַם אָפֿ דייטשע גאָס, ביז ער האָט זיך געכאַפּט, אַז דווקא הייַקל לונסקי דער ביבליאָטעקער פֿון סטראַשונס ביבליאָטעק, קאָן אים העלפֿן. איז סיאַמקע אַוועק צו הייַקלען פֿרעגן וואָס יענער קאָן טאָן פֿאַר אים. איז הייַקל לונסקי צוגעגאַנגען צו אַ זייטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאָטעק און אַרויסגענומען פֿון דאָרטן אַ דין ביכעלע, אַ קונטרס, וואו עס זענען געווען זייער גענוי פֿאַרשריבן אלע תקנות וועגן ריכטיק באַשלאָפֿן אַ ווייב און וואָס צו טאָן אָפֿ צופֿרידן שטעלן דעם מאָן.

הייַקל לונסקי האָט געגלעט דעם קונטרס, איבערגעדרוקט פֿון אַן אַלטן כתב־יד, וואָס האָט געדאַרפֿט האָבן אַ גוטע פֿאַר הונדערט יאָר. דער

נאָמען פֿון מחבר איז ניט געווען אָנגעגעבן. דער קונטרס האָט געהייסן אַהבה בתענוגים, וואָס אָפּ פּראָסט ייִדיש הייסט דאָס: די ליבע אין פֿאַרגעניגנס.

סיאַמקע האָט גלייך פֿאַרגעלייגט לונסקין איבערזעצן דעם קונטרס אָפּ ייִדיש. יענער האָט אים מבטל געמאַכט מיט אַ שמייכל אין זיין געדיכטער באַרד, און געשעפטשעט דערביי:

— איי, סיאַמע, דער לימוד, וואָס דו ווילסט איינפֿירן אין ווילנע, האָבן אונדזערע חכמים געבראַכט פֿאַר דעם עולם פֿריער פֿון דיר. וועסט מיט דעם ניט אַנטדעקן אַמעריקע...

ס'האָבן ניט געהאַלפֿן סיאַמקעס אַרגומענטן, אַז די גאַנצע זאַך קאָן זיין אַזוינס און אַזעלכס. דאָס וועט מרעיש-עולם זיין. אַ שול פֿאַר ליבע אין ווילנע, וואָס באַדינט זיך מיט לערן-מאַטעריאַל פֿון אַריגינעלע, ייִדישע מקורות, ממש פֿון דער רבנישער ליטעראַטור. הייַקל לונסקי, מיט זיין אייזערנעם געדולד, האָט אויסגעהערט סיאַמקען ביזן סוף און פֿאַרשטופּט דעם קונטרס צוריק אין דער שאַפֿע צווישן אַנדערע זעלטענע ספֿרים.

טאַמאַרע האָט זיך נישט פֿאַרלאָזט אָפּ סיאַמקען מיט זיינע פֿאַנטאַזיעס און אָנגעהויבן זוכן וואָס צו טאָן. פֿריער האָט זי זיך געוואָלט שטעלן אַפֿן מאַרק מיט אַ קאַשיק הינערישן דרויב, אָבער די מאַרק-ייִדענעס האָבן איר ניט צוגעלאָזט. צו פֿיל הענדלערקעס האָבן זיך צעשטעלט מיט זייער סחורה. איז זי אַוועק אין שחיטה-שטיבל פֿליקן עופֿות. דאָרטן האָבן די ווייבער זי יאָ פֿיין אויפֿגענומען. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און טאַמאַרע האָט מיטגעבראַכט לאַהקען די שוואַרצע צו דער אַרבעט. זענען זיי ביידע געזעסן, פֿאַרזונקען די פֿיס אין בערג הינערישע און גענדזענע פֿעדערן, און פֿון צייט צו צייט זיך דערמאָנט די אַמאָליקע יאָרן, ווען פֿון איין גאַסט האָט מען געהאַט מער ווי פֿון צען אָפּגעפֿליקטע הינער.

לאַהקעס ייִנגל, עלינקע, וואָס זי האָט געהאַט פֿון אַ צופֿעליקן יידן און געטענהט, אַז דאָס איז געווען אליהו-הנביא, איז אומגעלאָפֿן איבער דעם שחיטה-שטיבל און אַלע פֿליקערקעס האָבן געקליבן נחת פֿון אים.

איין זאַך האָט סיאַמקע יאָ אויפֿגעטאָן פֿאַר טאַמאַרען. ער האָט זי אַריינגעצויגן אין אַ קרייזל, וואָס האָט זיך געזאַמלט געהיים אין אַן אייבערשטיבל אָפּ ייִדישע גאַס, אין ראַמיילעס הויף. דאָרטן זענען געזעסן לאַנגע אָוונטן אַ פֿאַר הויזן-נייער, עטלעכע שניידער-געזעלן, נייטערקעס, אַ הענטשקע-מאַכער, און אַ בחור מיט הונגעריקע אויגן האָט געלויבט פֿאַר זיי דאָס לעבן אין גרויסן ראַטן-פֿאַרבאַנד, אונטער דער זון פֿון דער

סטאלינישער קאנסטיטוציע. א לעבן מקנא צו זיין. אלע אין קריזל האבן געוואוסט וואס טאמארע איז פריער געווען. דער דארער בחור האט זי פארגעשטעלט ווי א געוועזענעם שקלאף פון דער בורזשואזער ארדענונג. טאמארע די הויכע האט געפליקט עופות, באזוכט פון מאל צום מאל דעם קריזל און זיך געסטארעט זיין צופרידן מיט איר לעבן. ס'איז ניט געווען אזוי לייכט. א מאל פלעגט זי א צי טאן אנטאן צוריק דאס רעקל מיטן טיפן שליך, וואס דורך אים האט מען געזען אירע הויכע פיס, ארויפציען אף זיך די אפענע בלוזקע, נעמען אין האנט דעם לאקירענעם רידיקול, און זיך אוועקשטעלן אף סאוויטשער גאס, לעבן קינא פיקאדילי, זשמורען מיט אן אויג; טאמער גייט אבער ווער פארביי פון די נייע באקאנטע, וואס וועלן זיי זאגן? דארטן, אין דעם בוידעמשיטל אף יידישע גאס האט מען זי אויפגענומען ווי זי וואלט גארנישט געדינט בא בערטען די לוכטע. האט זי זיך באנוגנט מיט דעם שחיטה-שטיבל, און מיט נעמען א ביכל פון דער ביבליאטעק.

האט דער ביבליאטעקער קראסני אונטערגערוקט טאמארען אין איילע-ניש א בינטל דערציילונגען. די זאמלונג האט געהייסן פאלקסט ימלעכע געשיכטן, פון א שרייבער, א געוויסן פרץ. האט זי גלייך געוואלט בעטן עפעס אנדערש—א ראמאן, א ליבע מיט דועל. אבער דאס איז געווען פרייטיק, לייענער האבן זיך געשטופט און געאילט נעמען א בוך אף שבת, האט טאמארע אריינגעלייגט די געשיכטן אין קאשיק און אוועק אף שקאפלערנע, צו לאהקען.

זענען ביידע חבטרעס געזעסן אין אונט באם טיש, ווי צוויי אויסגעדינטע סאלדאטן, און געשוויגן. עלינקע איז שוין געשלאפן. אפן קאמאד האבן געצאנקט די שבת-ליכט, וואס לאהקע האט זיך געמאכט א מינהג אנצוצינדן זינט איר קדיש איז געבוירן געווארן. הארבסט איז געווען. א דריבער רעגנדל האט געקלאפט אין נידעריקן פענצטער וואס איז ארויס צו א שטיקל גארטן, ווי דער שטייגער פון די הילצערנע שטיבער אין יענער געגנט. טאמערע האט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספקות האבן געקרימט אירע פולע ליפן. לאהקע האט געקליבן די ברעקלעך חלה פון שבתדיקן טיטשעך, און געשוויגן. זי האט געהאט פאראיבל אף דער חבטע, וואס א גאנצן אונט האט זי מיט איר ניט אויסגערעדט קיין ווארט און נאר געווען פארנומען מיט איר בוך. האט זי זיך ניט איינגעהאלטן און א בורטשע געטאן:

— לאמיר אויך וויסן וואס דו זוברעוועסט דארטן?

טאַמאַרע האָט אויפֿגעהויבן אָף לאהקען אירע קאַרע קאַצנאויגן, וואָס זייער בליק האָט אַזוי געוואָרעמט די איינגייער אין בערטע די לוכטעס געמאַכן, און זיך צעשמייכלט:

— דאָס זענען דערציילונגען שווער צו פֿאַרדייען. מיט אַ סך העברעישע ווערטער. מע דאַרף זיין אַ רב דערצו.

— טאָ צו וואָס דאַרפֿסטו זיך ברעכן די ציין? זונטיק וועסטו בעטן אָן אַנדער בוך, מע זאָל אים קאָנען נעמען אין מויל אַרײַן.

טאַמאַרע האָט זיך אַ רגע פֿאַרטראַכט און דערנאָך זיך מודה געווען:
— איין מעשה האָב איך דווקא יאָ צעקײט. זייער... זייער... אַזאַ... נו...

מיט...

לאהקע האָט זיך אונטערגעשטופֿט:

— זאָג שוין מיט אַהער, מיט אַהין, מיט וואָס?

— מיט אַ געדאַנק...

— לאַמיר הערן דעם געדאַנק.

— איך מוז דיר איבערלייענען...

לאהקע האָט ניט געהאַט קיין געדולד:

— פֿריער דערצייל מיר אין וואָס עס גייט דאָרטן.

טאַמאַרע האָט זיך אָפֿגעהוסט און אָנגעהויבן דערציילן:

— ס'איז אַ מעשה מיט דריי מתנות. אַ ייד, וואָס איז געשטאַרבן און

מע לאַזט אים נישט אַרײַן אין גן-עדן, ביז ער וועט נישט ברענגען דריי מתנות אין הימל.

— ווער דאַרף אין הימל דריי מתנות?

טאַמאַרע האָט זיך אויפֿגערעגט:

— אַז דו פֿרעגסט פֿערדישע פֿראַגעס, וועסטו בלייבן אָן דער מעשה.

אַ שרייבער שרייבט, איז הער זיך צו!

— שאַ, שאַ, זע וואָס דאָ טוט זיך. מע טאָר שוין ניט פֿרעגן אויך?

טאַמאַרע האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און ממשיך געווען:

— האָט ער געבראַכט אין הימל אַ מתנה אַ שפּילקע...

לאהקע האָט מורא געהאַט צו פֿרעגן אָף וואָס דאַרף מען אין הימל אַ

שפּילקע, האָט זי געשוויגן און טאַמאַרע האָט דערציילט ווייטער:

— דער געשטאַרבענער ייד האָט געבראַכט נאָך צוויי מתנות—אַ זעקעלע

ארץ־ישראל־ערד און אַ יאַרמלקע. אַבער די שפּילקע האָט מיך גענומען

פֿאַרן האַרץ...

טאַמאַרע האָט פֿאַרמאַכט די פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, און

אָנגעהויבן דערציילן:

— די זאך איז געווען אזוי. גלחים האָבן פֿאַרמישפט צום טויט אַ רבֿס אַ טאָכטער, ווייל זי איז אַרויס אָף דער גאַס ווען ס'איז געגאַנגען אַ פּראָצעסיע פֿון קלויסטער. מיט יאָרן צוריק האָט אַ ייד נישט געטאָרט גיין אין די גויישקע גאַסן. האָט מען זי, דעם רבֿס טאָכטער, צוגעבונדן פֿאַרן צאָפּ צום עק פֿון אַ ווילדן פֿערד, ער זאָל זי שלעפּן אין געלאָף איבערן בריק. האָבן די גלחים זי געפֿרעגט וואָס פֿאַר אַ בקשה האָט זי פֿאַרן טויט. האָט דעם רבֿס טאָכטער געבעטן אַ שפּילקע. מיט דער שפּילקע וואָס זי האָט באַקומען, האָט זי צוגעשפּיליעט איר קלייד צום לעבעדיקן פֿלייש פֿון איר פֿוס, כדי מע זאָל ניט זען אירע ווייבערישע ערטער בעת דאָס פֿערד וועט זיך יאָגן מיט איר דורכן גאַס, און דאָס קלייד וועט זיך אויפֿהייבן מיטן ווינט.

לאַהקע האָט זיך געכאַפט פֿאַרן קאַפּ:

— צום סאַמע פֿלייש?

— אַט דאָס וואָס דו הערסט...

לאַהקע איז דאָס נישט געפֿעלן געוואָרן:

— אַ מענטש גייט צום טויט, האָט ער ניט קיין אַנדערע דאגות? וואָס

איז שוין דער אונטערשייד?

טאַמאַרע האָט דערווידערט:

— אַט דאָס טאַקע איז דאָך דער געדאַנק. צום טויט איז זי געגאַנגען,

אַבער אַ רבֿס אַ טאָכטער איז זי געבליבן, ניט הפֿקר...

לאַהקע האָט געצויגן אַן אַקסל. דער ספֿק צי דעם רבֿס טאָכטער אין

פּרצעס דערציילונג איז געווען גערעכט האָט איר פֿאַרצויגן די ליפּן.

אזוי זענען ביידע חבֿרטעס, וואָס אַראָפּוואָרפֿן פֿון זיך דאָס קלייד פֿאַר

פֿרעמדע אויגן איז געווען באַ זיי אַ וואַכעדיקע זאָך, אַוועק צו זייערע

געלעגערס, יעדע מיט איר אייגענעם אויספֿיר.

טאַמאַרע איז געזעסן אין שחיטה-שטיבל צווישן די פֿעדערן, ביז ס'איז

אויסגעבראַכן די מלחמה. די דייטשן מיט די רוסן האָבן זיך צעטיילט מיט

דער פּוילישער מדינה. אין ווילנע האָבן דעם ניינצנטן סעפטעמבער, יאָר

נײַן און דרייסיק, זיך באַוויזן אין אַ שיינעם פֿריהאַרבסט־טיקן פֿרימאַרגן

אָף די גאַסן טאַנקען מיט רויטע, פֿינפֿעקיקע שטערן אָף די שטאַלענע

בארטן. טאמארע האט אפגעשאקלט דעם פון פון פארטעך און געלאפן מיט אלעמען זען דעם וואונדער. דער גאנצער קרייזל פון ראמיילעס הויף האט געדרייט ארום די טאנקען ווי גאנצע מחותנים אף א לאנג דערווארטער חתונה. די שיימחה האט אבער לאנג ניט געדויערט. אין גאנצן א זעקס וואך. דורך נאכט האבן זיך די טאנקען, ווי אנגעגעסענע טשערעפאכעס, זיך ארויסגעשארט צוריק פון ווילנע. די רוסן האבן אפגעגעבן די שטאט א מתנה פאר די ליטווינער. די קלומפעס, ווי מע האט זיי גערופן אין ווילנע, האבן זיך געפרייט מיט דער מתנה בא אכט חדשים, ביז די סאוועטן האבן באשלאסן קומען צוריק, כדי צו באפרייען די ליטווינער פון אלע דאגות צו פירן אליין א מדינה. דאס איז געשען דעם פופצנטן יוני, נייצן פערציק. ערשט דעמאלט זענען אלע, וואס האבן זיך געזאמלט אין אייבערשטיבל אף יידישע גאס געקומען צום לעבן. שייקע אייכער, וואס האט פאר-לירן א האנט אין שפאנישן בירגערקריג, איז געווארן דירעקטאר פון די שטאטישע אויטאבוסן. לאס, דער רייניקער פון מענער-קאפעליושן, האט באקומען די שטעלע פון קינא-פארוואלטער. ברייקע דער הויזן-נייער האט איבערגענומען בערגערס זאוואד פון סאדע-וואסער. בכלל האט ווילנע פארשמעקט מיט דער דיקטאטור פון פראלעטאריאט.

אף טאמארען האט מען געזאגט עדות, אז זי איז לינק-געשטימט ניט פון היינט, און די נייע מאכט האט איר אריינגעזעצט אין א סקלאד פון פלייש-קאמבינאט.

בעסער פון אלעמען האט אויסגעפירט לאהקע די שווארצע. זי האט אונטערגעכאפט א לייטענאנט פון דער רויטער ארמיי, א וואוילער שייגען. ניט קיין גרויסער טרינקער. גלייך האט ער איר געקויפט א ווייסן שאל, אפן שטייגער פון די לייטענאנטסקע ווייבער, און אוועק מיט איר לעבן, טאקע אף שקאפלערנע.

דער שאל איז געלעגן אף לאהקעס לאקענעס ווי שניי אף א בערגל פארלאשענע קוילן. ס'איז געווען א פארגעניגן צו קוקן אף איר. לאהקע איז געווארן אן אייגענע צווישן די אנדערע ווייבער פון גארניזאן. זי האט שוין געהאט אויפגעכאפט שטיקלעך רוסיש לשון אף אזוי פיל, אז זי איז מסוגל געווען צו געבן פארשטיין אירע קומושקעס דעם אונטערשייד צווישן א לאנגער נאכטהעמד און א באלקלייד. די אנגעפארענע, נייע מאדאמען זענען געווען זיכער, אז מע קאן אין א נאכטהעמד קומען טאנצן אין אפיצירן-קלוב. לאהקע האט זיך באם לייטענאנט א ביסל אויסגעריבן, אנגענומען א שטיקל פאסאן. ווילנע האט זי ניט דערקענט.

טאמאָרע האָט זיך אויך געהאַט דורכגעוואָרפֿן מיט עטלעכע נאַטשאַל-ניקעס, אָבער ס'האָט זיך נישט געקלעפֿט. זי האָט געפֿונען אַ ווינקל אָפֿ שאַוועלסקע גאַס, כדי נישט צו שטערן דער חבֿרטע איר גליק. ס'איז טאַקע געווען אַ גליק. אַ דאַנק אָט דעם לייטענאַנט, האָט זיך לאַהקע מיט איר יינגל געראַטעוועט.

בעתן אָפֿטרעטן פֿון ווילנע, אין איין און פֿערציקסטן יאָר, האָט דער לייטענאַנט אַרױפֿגעזעצט לאַהקען מיט עלינקען אָפֿ אַ מיליטערישער לאַסטמאַשין וואָס האָט זיי דערפֿירט טיף אין הינטערלאַנד. לאַהקע האָט געוואָלט מיטנעמען טאמאָרען, איז אָבער די איילעניש און די מהומה געווען צו גרויס. דער לייטענאַנט האָט געשריען, געשאַלטן אין דער מאַמען אַריין, וויל יעדע רגע קאָן אַנקומען אַ דייטשער דעסאַנט.

...און טאמאָרע די הויכע? זי האָט נישט באַוויזן קיין סך צו לייַדן פֿון די דייטשן. שוין מיטוואָך, דעם זיבעצנטן סעפטעמבער 1941, אַ צען טעג נאָכן פֿאַרטרייבן די ווילנער ייִדן אין געטאָ, איז זי געשטאַנען צווישן קנאַפֿע דרייצן הונדערט ייִדן אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר — דאָס אָרט וואָס די דייטשן האָבן אויסגעקליבן אויסצוהרגענען די ווילנער ייִדן, נישט ווייט פֿון דער שטאָט.

טאמאָרע האָט אויך געהאַט אַ באַזונדער מזל — מע האָט איר נישט געדאַרפֿט פֿירן אין געטאָ. זי איז שוין דאָרט געווען פֿריער. שאַוועלסקע גאַס איז געלעגן אין האַרץ פֿון דעם תּחום־המושֶׁב, באַשטימט פֿאַר די ווילנער ייִדן.

די ערשטע חדשים פֿון דעם דייטשן שאַלטעווען אין ווילנע האָט זיך טאמאָרע געדרייט דאָ, דאָרטן. אַ ביסל האָט זי אונטערגעהאַנדלט מיט דרויב און פֿון צייט צו צייט זיך אַרױסגעהאַלפֿן מיט הערשעלען דעם טרעגער. ביז זי איז אַריינגעפֿאַלן, ווי אין אַ קעסלגרוב, צווישן גזירות, פֿאַראַרדערונגען וועגן האָבן אַ געהעריקן צעטל, אַ שײַן פֿון די דייטשן אָפֿ בלייבן לעבן.

איצט איז זי געשטאַנען מיט נאָך פֿרויען אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר און געקוקט אין דער ווייט. וועגן וועמען, וועגן וואָס האָט זי געקאַנט טראַכטן? אַליין איז זי דאָך געווען אַזוי עלנט, נישט געהאַט קיינעם. זי איז געווען אַן אונטערגעוואָרפֿענע, זיך געהאַדעוועט אין יתומים־הויז. געקומען צו איר ברויט דורך זיין אַ דערלאַנגערקע באַ זוסקע דעם פּראָפֿעסאָר, וואָס האָט געהאַט אַ קנייפֿע אָפֿ קאַנסקע גאַס. דאָס האָט ער איר געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז מיט אירע פֿיס, אויב זי וועט שטיין אָפֿ די ראָגן, קאָן זי

און אָט איז געקומען אַ באַפֿעל מע זאָל זיך אָויסטאָן. טאַמאַרע האָט זיך ניט אויסגעטאָן. זי האָט פֿאַרגראָבן די נעגל פֿון אירע פֿינגער אינעם ווייכן פֿלייש פֿון אירע פּוכקע אַרעמס און ניט געגעבן דעם מינדסטן סימן, אַז זי גייט אָפּשפּיליען אַ קנעפל.

טאַמאַרע האָט ניט צו ליב געטאָן דעם דייטש, וועלכער איז געשטאַנען קעגן איבער איר מיט זיין מאַשין-געווער. העכער פֿון אים, אין איר פּערקאַלענעם קליידל מיט די רויטע און בלויע בלימעלעך, האָט זי אים געקוקט גלייך אין די אויגן. און זיך ניט געמאַכט פֿון זיינע געשרייען. לאַנג האָט ער ניט געשריען. אין איין רגע איז שוין טאַמאַרע געלעגן אָפּן זאַמד. געטראָפּן פֿון זיין קוילן-סעריע.

אַזוי איז אַוועק צום טויט טאַמאַרע די הויכע, דאָס לעצטע יידישע גאַסן-מיידל אין ווילנע.

אַ פֿרוי וואָס איז אַ פֿאַרוואונדיקטע אַרויסגעקראָכן באַ נאַכט פֿון גרוב און מצליח געווען זיך אומצוקערן אין געטאָ, האָט דאָס אַלץ שפּעטער דערציילט.

